

le Delhi'ye doğru çekilerek durumu babasına bildirdi. Sultan ordudaki isyanın elebaşılarını cezalandırdı. Uluğ Han daha sonra Varangal'a girdi ve Rudra Deva'yı mağlûp etti. Varangal'a da Sultan-pûr adı verildi.

Giyâseddin Tuğluk Şah, kendisine tâbi olarak Balaban ailesince yönetilen Bengal'in meselelerini yakından takip etmekteydi. Leknevtî'de meydana gelen taht değişikliği üzerine kardeşler arasında kavgalar başlamış, taht iddialarından Nâsirüddin Şah Delhi'den yardım istemişti. Giyâseddin Tuğluk, Uluğ Han'ı nâib bırakıp Nâsirüddin'in yardımına gitti. Yolda Nâsirüddin Şah da kendisine iltihak etti. Rakip taht iddialarının bertaraf edilmesi üzerine Nâsirüddin Şah Tuğluklular'ın desteğiyle Leknevtî'de tahta çıktı. Giyâseddin Tuğluk onunla bazı anlaşmalar yaptıktan sonra geri dönerken Tîrhut üzerine yürüdü ve Raca Har Singh Deva'yı mağlûp etti, raca Tuğluklular'ı metbû tanıdı.

Tuğlukâbâd'a dönerken Afganpûr'a uğrayan Giyâseddin Tuğluk Şah, oğlu Uluğ Han tarafından kendisi için yaptırılan köşkte istirahat çekildi. Ordunun ve fillerin geçişini seyrederken âniden çöken köşkün enkazı altında kalarak öldü (Rebîülevvel 725/Şubat-Mart 1325). Bazı tarihçiler, bu olayın oğlu Muhammed'in bir komplosu olduğunu söylerse de yapılan son araştırmalar bunu doğrulamamaktadır. Giyâseddin Tuğluk Şah Tuğlukâbâd'da toprağa verildi ve yerine oğlu Muhammed Şah (Uluğ Han Fahred-din Cûne) geçti.

Sikkelerde "Ebû'l-Muzaffer, es-Sultânü'l-a'zam, es-Sultânü'l-gâzî, Giyâsü'd-dünyâ ve'd-dîn" gibi unvanlar kullanan Giyâseddin Tuğluk Şah devrinin büyük hükümdarlarındandır. Zarif, nazik ve yardım sever bir insan olan Tuğluk Şah din adamlarını, ulemâyı, şair ve sanatkarla-

rı himaye etmiştir. Divân-ı Mezâlim'e bizzat başkanlık eder ve halkın şikâyetlerini dinlerdi. Şeyh Nizâmeddin Evliyâ, dönemin en büyük velisi olarak sultandan hürmet görmüştür. Farsça'yı en iyi yazan ve konuşan Türk diye şöhret kazanmış şair ve edip Emîr Hüsrev-i Dihlevî hükümdarın yakın nedimleri arasında bulunuyordu. Mimari eserlere de önem veren sultan, hânedanın adını yaşatacak olan Tuğlukâbâd'ı inşa ettirmiş ve burayı devlet merkezi haline getirmiştir. Kalıntıları günümüze kadar gelen Tuğlukâbâd 1321-1323 yıllarında yapılmış ve içi birçok köşk ve bina ile zenginleştirilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Emîr Hüsrev-i Dihlevî, *Tuğluknâme* (nşr. Seyyid Hâşimî Feridâbâdî), Haydarâbâd 1933; Marco Polo, *The Travels of Marco Polo* (trc. K. Komroff), New York 1930, s. 44-46; Berenî, *Târîh-i Fîrâzşâhî* (nşr. Seyyid Ahmed Han), Kalkûta 1862, s. 411-443; İbn Battûta, *er-Rihle*, Beyrut, ts. (Dâru Sâdir), s. 436-438; Nizâmeddin Ahmed, *Tabakât-ı Ekberî* (trc. B. De), Kalkûta 1927, I, 208-215; Abdülkâdir Bedâünî, *Müntehabü't-tevârîh*, Kalkûta 1868, I, 221-225; I. Prasad, *History of the Qaraunah Turks in India*, Allahâbâd 1936, s. 2-51; H. N. Wright, *The Coinage and Metrology of the Sultâns of Dehli*, New Delhi 1936, s. 111-115; M. Husain, *Life and Times of Muhammed b. Tughluq*, London 1938, s. 66-74; Bayur, *Hindistan Tarihi*, I, 316-323; K. S. Lal, *History of the Khaljis: 1290-1320*, London 1967, s. 77, 80, 146, 149, 316-322, 338; V. D. Mahajan, *The Sultanate of Delhi*, Delhi 1970, s. 151-158; Banarsi Prasad Sakse-na, "The Tughluqs", *CHIn*, V, 460-483; S. C. Raychoudhary, *History of Muslim India*, Delhi 1986, s. 125-131; K. K. Basu, "The House of Tughlaq", *JASB*, XXVI (1930), s. 247-269; S. M. Haq, "Barani's History of the Tughluqs. Ghiyâth al-Dîn Tughluq", *JPHS*, VII (1959), s. 1-23, 127-164; H. Shimo, "İlhanlı Kaynaklarında Karaunaslar", *Toyo Gakuho*, LIV (1971), s. 1-17; A. Welch — H. Crane, "The Tughluqs: Master Builders of the Delhi Sultanate", *Muqarnas*, I, London 1983, s. 124-125; T. W. Haig, "Giyâsüddîn Tuğluk", *İA*, IV, 781-782; a.mlf., "Tuğluk", a.e. XII/1, s. 482-483; Aziz Ahmad, "Ghiyâth al-Dîn Tughluq I", *EI*² (İng.), II, 1076-1077.

ENVER KONUKÇU

el-GİYÂSÎ

(الغياثي)

İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin
(ö. 478/1085)

İslâm anayasa

ve idare hukukuna dair eseri.

Selçuklu Veziri Nizâmülmülk'ün "Giyâsüddeve" lakabına nisbetle *el-Giyâsî* diye bilinen eserin tam adı *Giyâşü'l-ümem fi'l-İyâşî'z-zulem*'dir. Müellif ki-

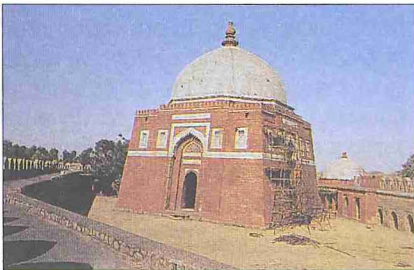
tabın mukaddimesinde, daha önce yazdığı *en-Nizâmiyye fi'l-erkânî'l-İslâmîyye*'nin *en-Nizâmî* adıyla tanınması gibi bu eserin de *el-Giyâsî* diye meşhur olması temennisinde bulunur. Dolayısıyla Kâtib Çelebi, Bağdatlı İsmâil Paşa ve Zâhid Kevserî'nin *el-Giyâsî* ve *Giyâşü'l-ümem*'i iki ayrı eser olarak kaydetmeleri doğru değildir. Eserin girişinde Nizâmülmülk'ün methedildiği kısmı aynen nakleden Sübkî kitabın adını yanlışlıkla *el-'Ubâb* şeklinde zikreder (*Tabakât*, IV, 214-215). Yine Kâtib Çelebi ve muhtemelen ondan naklederek İsmâil Paşa'nın *'İtâbü'l-ümem* adıyla Cüveynî'ye nisbet ettikleri eser de *Giyâşü'l-ümem* isminin yanlış yazılmış şekliyle ibarettir.

Eserin yazılış tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber 463 (1071) yılından sonra kaleme alındığı kesindir. Zira kıtapta Malazgirt Zaferi'nden (1071) söz edilmekte (s. 344) ve bu zaferin tarih kaynaklarına geçtiği belirtilmektedir (s. 346). Ayrıca müellifin Alparslan için dua etmesi (s. 347) ve bu duanın ölülerle ilgili bir muhteva taşıması göz önüne alınarak eserin onun ölümünden (465/1072) sonra yazılmış olduğu da söylenebilir. Daha önce *en-Nizâmî*'yi yazdığını belirten Cüveynî (s. 7, 18) ayrıca Şâfiî mezhebine dair bir eser telif edeceğini söyler (s. 477). Muhtemelen bununla, hayatının sonlarında kaleme aldığı (İbnü'l-Cevzî, XVI, 245) *Nihâyetü'l-ma'âlab fi dirâyeti'l-mezheb* adlı eserini kastetmektedir. Buna göre Cüveynî'nin son eseri olduğu söylenen *el-'Akîdetü'n-Nizâmiyye* (*Dîa*, II, 258) onun kelâmı ile ilgili son eseri olmalıdır.

Cüveynî, *el-Giyâsî*'de zaman zaman bazı konuların ayrıntılarını fıkıh usulüne dair eserlerinde ele aldığı belirtilir (meselâ bk. s. 399, 491). Nitekim fetva verecek kişide (müctehid) aranan vasıflarla ilgili söylediği hususların *el-Burhân*'da sıraladığı vasıflarla paralel olduğu görülür (krş. *el-Burhân*, II, 1330-1333; *el-Giyâsî*, s. 400-404). Buradan hareketle bazı çağdaş yazarlar *el-Giyâsî*'nin *el-Burhân*'dan sonra yazılmış olabileceğini ileri sürerlerse de *el-Burhân*'da temas ettiği bir konuyu *el-Giyâsî*'de anlattığını belirtmesi (II, 937; krş. *el-Giyâsî*, s. 439-522) *el-Giyâsî*'nin daha önce yazıldığını açıkça göstermektedir.

el-Giyâsî üç ana bölümden (rükün) oluşmakta, bu bölümler de bablara ve yerine göre fasıllara ayrılmaktadır. Birinci bölüm, bazı müelliflerin kitabın imâ-

Giyâseddin Tuğluk'un türbesi - Tuğlukâbâd / Hindistan

met konusunu işlediğini söylemelerine yol açacak kadar geniş olup eserin yarısından fazlasını kapsamakta ve sekiz baba ayrılmaktadır: Devlet başkanını tayin etmenin hükmü, devlet başkanlığına seçilme usulleri, devlet başkanını seçecek kimselerde bulunması gereken özellikler, devlet başkanında aranan vasıflar, devlet başkanının hal'i ve hal'edilmiş sayılması, daha faziletlisi varken daha az faziletli olan kimsenin devlet başkanlığına getirilmesi, iki devlet başkanı tayin edilemeyeceği, devlet başkanları ve valilerin görevleri. Son bab diğer yedi babın toplamına yakın bir hacimdedir.

İmâmet konusunun, inanç esasları, haber türleri, şeriat ve şeriatın hükümleri gibi çeşitli hususlarla bağlantılı olduğunu belirten Cüveynî, birinci bölümde imâmet kavramı etrafında günümüzde siyaset, siyasî düşünce, siyasî düzen ve siyasî hukuk gibi adlarla anılan, yönetenle yönetilenler arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi, devletin kuruluşu ve bunun dayandığı esaslar gibi konuları ele alır. Devlet başkanlığıyla ilgili meselelerin çoğunlukla âyet ve mütevâtir hadis gibi kesin delillere dayanmadığını, sadece icmâa dayalı olan yönlerinin kesin olma özelliği taşıdığını belirtir ve bu sebeple icmân ispatı konusuna geniş yer verir. Cüveynî imâmet konusunu yazmış olduğu kelâm kitaplarında da ele almış ve Şîa'nın imâmet anlayışını eleştirmek maksadıyla yaptığı açıklamalarda kelâm ilminin üslûbunu ve özel metodunu kullanmışken, şeriatın bu alana ilişkin hükümlerinin izahı amacıyla kaleme aldığı bu eserinde delillerin verilmesinde ve onlardan istidlâlde fıkıh üslûbunu kullanmıştır.

Ana tema olarak, gerekli niteliklere sahip devlet başkanının bulunmamasının doğurduğu sonuçların ele alındığı ikinci bölüm üç babdan oluşmaktadır. Birinci babda devlet başkanında aranan vasıflardan bazılarının eksik olması halinde başkan seçiminde başvurulacak yöntem, ikinci babda iktidarın zorla ele geçirilmesi ve üçüncü babda devrin idareciden yoksun olması durumu ele alınmıştır. İkinci bab bu bölümün yaklaşık dörtte üçü hacminde.

Nazarî ve farazî gibi görünen bu bölüm, aslında müellifin yaşanan siyasî olayları dikkate alarak devrin güçlü ve ziri Nizâmülmülk'ü yönlendirdiği hedefin ilmi ve dinî alt yapısını hazırlama amacını taşır. Kitabın yazıldığı dönemde Ab-

bâsî halifeleri iktidarlarını kaybetmiş ve sembolik bir mahiyet kazanmışlardı. Bu bakımdan devir halifesiz sayılırdı. Cüveynî'ye göre devlet başkanında bulunması gereken nesep (Kureysîlik), müctehidlik ve takvâ vasıfları zaruret sebebiyle vazgeçilebilir şartlar iken yeterlilik ve idareyi elinde bulundurma esas şartlardır. Devlet başkanlığında nesep şartının konmasının aklî bir gerekçesi bulunmadığını, sadece Hz. Peygamber'in soyuna şeref katmak için getirildiğini ileri süren Cüveynî âlim, yeterli ve takvâ sahibi bir kimsenin dirayetsiz ve yetersiz bir Kureysî'ye tercih edileceğini belirtir. Böylece âdetâ Nizâmülmülk gibi Kureysî olmayan birinin hilâfetinin meşruiyetini onaylar ve Nizâmülmülk'ü halifelik için harekete geçmeye teşvik eder.

Üçüncü bölüm dört babdan oluşur. Müellif ilk iki babda müctehidde aranan nitelikleri sıralar ve müctehidlerin bulunmadığı bir zamanda mezhep âlimlerinin üstleneceği fonksiyonlardan ve fikhî bir mesele ile karşılaşan kimsenin uyması gereken kurallardan söz eder. Ortaya çıkan yeni bir olay karşısında mezhep nakilcilerinin mezhep imamından bir açıklamaya rastlamamaları ve müctehidlerin de bulunmaması halinde ne yapılacağı konusu Cüveynî'nin önemle üzerinde durduğu bir husustur. Bu durum, o dönemde itihad yapacak güçte âlimlerin kalmamasının İslâm dünyasının ciddi problemleri arasına girdiğini ve dinî hayatın müctehidsiz nasıl yaşanacağı meselesinin irdelenmeye başlandığını göstermektedir.

Üçüncü babda müftülerin ve mezhep hükümlerini nakleden âlimlerin bulunmaması, dolayısıyla şeriatın usulü bilinmekle beraber mezheplerin bilinmemesi durumunda dinî yükümlülüklerin nasıl yerine getirileceği konusu üzerinde durulur. Müellife göre üçüncü bab bu bölümün asıl amacı iken diğer iki bab bunun mukaddimesi ve sebeplerinin ortaya konmasından ibarettir. Müellif mezheplerin ve onların sahih olan görüşlerini gösteren delillerin bilinemez hale gelmesi durumunda, "Küllî kaidelere bakarak olabildiğince şeriatla irtibatı sürdürmek, ayrıntıların müphemliği dolayısıyla mükellefiyetlerin bağıını çözmekten daha doğrudur" diyerek tahâret, namaz, zekât, oruç, mülkiyet, miras, evlilik akdi, cezalar gibi temel meselelerde yapılacak uygulamaları bu bakış açısıyla ele alır ve bu konularda şer'an muteber sayılacak bir kurala ulaşmaya çalışır. Bu

rada temel referans noktası olarak istishâb ve maslahat ilkelerini esas alır.

Dördüncü babı, şeriatın temel esaslarının dahi bilinemeyeceği bir ortamda akıl sahibi kişilerin mükellefiyetlerinin ne olacağı faraziyesi teşkil eder. Böyle bir zamanda yaşayan insanlar Cüveynî'ye göre ıssız adada yaşayan ve kendilerine sadece tevhid ve nübüvvet ulaşan kimselerin durumunda olurlar ve başka bir şeyle sorumlu tutulmazlar.

Cüveynî'nin olgunluk dönemi eserlerinden olan *el-Ğiyâşî* Hulefâ-yi Râşidîn, Emevîler ve Abbâsîler döneminde yaşanan tarihî tecrübenin ışığında yazılan, ortaya çıkmış veya ileride çıkması muhtemel meselelerin ele alındığı ilginç bir kitaptır. Nizâmülmülk'ün hacca gideceğini haber alması üzerine kitabında konuya geniş yer ayıran (s. 354-373) Cüveynî, toplumun menfaati bakımından farz-ı kifâyenin (devlet yönetimi) farz-ı ayından (hac) daha önemli olduğu tezinden hareketle, bulunduğu konum ve dönemin şartları gereği onun hacca gitmesinin haram olacağına dair fetva verir. Devlet başkanının belli durumlarda hac yapmasının sakınca doğuracağını ve dolayısıyla onun hac yapmaması gerektiğini anlatan bu kısım eserin en dikkat çeken konuları arasında yer almaktadır.

Bütün kazanç yollarına haramın bulmuş olması halinde nasıl bir yol takip edileceğinin anlatıldığı kısım da (s. 475-522) kitabın bir diğer ilginç tarafıdır. Cüveynî bu mesele üzerinde geniş açıklamalarda bulunur ve sık sık tekrarladığı, "Bütün insanları ilgilendiren ümumi ihtiyaç belli bir şahıs hakkında tahakkuk eden zaruret gibidir" ilkesinden hareketle, helâl kazanca imkân bulamayan kimselerin varlıklarını sürdürebilmeleri için ihtiyaçlarını haram yolla da olsa karşılayabilecekleri sonucuna varır, bu konuda uyulması gereken ölçü ve esasları açıklar.

Cüveynî'nin, diğer eserlerine nisbetle oldukça ağıdalı bir üslûpla kaleme aldığı *el-Ğiyâşî*, şikâyetçi olduğu mutaassıp ve mukallit kesimden kendisine bir zarar gelmesinden emin olup siyasî otoriteden saygı gördüğü, tecrübe ve bilgilerinin mahsulünü aldığı, görüşlerinin olgunlaştığı ve itidale erdiği bir dönemde yazılmıştır. Bu bakımdan onun temel görüş ve düşüncelerini dile getirdiği en önemli eseri kabul edilebilir.

Cüveynî eserinde "mevlânâ" diye hitap ettiği, kendisinden on bir yaş büyük

Nizâmülmülk'e bir bilge edasıyla din ve dünya işleri hakkında tavsiyelerde bulunur ve ona övgüler yağdırır. Zira kendisi, Tuğrul Bey'in veziri Mu'tezilî-Şîî Amîdülümülk el-Kündürî'nin Eş'arî âlimlerine karşı hasmane tavırları sebebiyle vatanını terketmişti. Alparslan'ın hükümdar olması üzerine tekrar Nişâbur'a dönen Cüveynî, Nizâmülmülk'ün Sünnî olması sebebiyle ondan yakın ilgi görmüş ve açtığı Nizâmiye Medresesi'ne müderris tayin edilmişti. Kitapta konuları cesaretle ele alışı, onun kendine güveni yanında Nizâmülmülk'ün tam desteğini gördüğüne de bir delildir. Nitekim bunu kendisi de açıkça belirtir (s. 407).

Siyaset ilmi İslâmî literatüre erken bir devirde (II. [VIII.] yüzyılın ilk yarısında) girmiş olmakla birlikte bu dönemden itibaren yazılan kitaplar siyasetnâme, felsefe yahut tarih türü eserlerdir. Ayrıca kelâm ve edebiyat literatüründe de bu konulara temas edilmiştir. V. (XI.) yüzyılda ise Sünnî âlimleri imâmet konusunu fikhî bir yaklaşımla ele almışlar, birbirine yakın zamanlarda Mâverdi ve Ebû Ya'lâ el-Ferrâ'nın *el-Ahkâmû's-sultânîyye* adlı eserleri yeni bir çığır açmıştır. *el-Ğıyâşî*, bakış açısındaki bazı farklılıklarla birlikte bu serinin üçüncü hal-kasını teşkil eder. Bazı müelliflerin konu etrafında dolaştıklarını, ancak maksada ulaşamadıklarını söyleyen Cüveynî (*‘Akîdetü'n-Nizâmiyye*, s. 95), *el-Ğıyâşî*'de Mâverdi'nin *el-Ahkâmû's-sultânîyye*'sini çok sert biçimde eleştirir. Ona göre kitabında körü körüne mezheplerin görüşlerini aktaran Mâverdi, nakilde hatalar yaptığı gibi tercih edilen görüşü delilleriyle vermemiş ve benimsenen usulü açıklamamıştır. Buna karşılık *el-Ahkâmû's-sultânîyye*'nin planı güzeldir ve başlıkları iyi seçilmiştir (s. 141-142, 205-206). Öte yandan Mâverdi'nin, karar yetkisine sahip olmayıp yalnızca devlet başkanının kararlarını uygulayan ve zirin gayri müslim olabileceği şeklinde ki görüşünü de sert biçimde eleştirir (s. 155-156).

İslâm siyasî düşünce ve kamu hukuku alanında eser verenlerin temel kaynaklarından biri olan *el-Ğıyâşî*'den başta Cüveynî'nin öğrencisi Gazzâlî olmak üzere Seyfeddin el-Âmidî, İzzeddin İbn Abdüsselâm, Sübkî, Nevevî, Mûsâ eş-Şâtıbî, Takıyyüddin İbn Teymiyye, Süyûtî gibi âlimler etkilenmişlerdir (Cüveynî'nin Gazzâlî ve Şâtıbî'deki tesirinin örnekleri için bk. *el-Ğıyâşî*, nâşirin mukaddimesi,

s. 147-150). Ayrıca Endülüslü fakih Ebû Bekir İbnü'l-Arabî doğu İslâm memleketlerine yaptığı seyahatte *el-Ğıyâşî*'yi inceleme fırsatı bulmuş ve bu eseri İslâm dünyasının batısına taşıyarak orada da tanınmasını sağlamıştır.

el-Ğıyâşî Mustafa Hilmî ve Fuâd Abdülmün'im ile (İskenderiye 1400/1979) Abdülazîm ed-Dîb (Devha 1400; Kahire 1401) tarafından yayımlanmıştır. Muhammed Hamidullah ve Muhammed ez-Zühaylî birbirinden habersiz olarak eserin tenkitli neşrine hazırlanmışlar, ancak basıldığını haber alınca bundan vazgeçmişlerdir. Muhammed et-Tavîl de Ezher Üniversitesi Külliyyetü's-şerîa ve'l-kânûn'da eseri doktora tezi olarak neşre hazırlamıştır.

BİBLİYOGRAFYA:

Cüveynî, *el-Ğıyâşî* (nşr. Abdülazîm ed-Dîb), Kahire 1401, ayrıca bk. nâşirin mukaddimesi; a.mlf., *el-‘Akîdetü'n-Nizâmiyye* (nşr. M. Zâhid Kevserî), Kahire 1412/1992; a.mlf., *el-Burhân fî usûlî'l-fıkh* (nşr. Abdülazîm ed-Dîb), Devha 1399/1979; İbn Asâkir, *Tebîñü kezîbî'l-müf-terî*, s. 281; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntaẓam* (Atâ), XVI, 245; Sübkî, *Ṭabakât*, V, 177; IV, 214-215; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1124, 1213; Brockelmann, *GAL*, I, 388, 389; *Suppl.*, I, 673; *Hedîyyetü'l-‘arîfîn*, I, 626; Abdülazîm ed-Dîb, *İmâmü'l-Ḥaremeyn*, Küveyt 1401/1981, s. 61-63; M. ez-Zühaylî, *el-İmâmü'l-Cüveynî*, Dimaşk 1992, s. 132-159; M. et-Tavîl, "Mülâhazât ‘alâ tahkîkî kitâbî Ğıyâşî'l-ümem fî'İtiyâşî'z-zulem", *MMMA* (Kahire), XXVIII/1 (1983), s. 323-328; M. Bernand, "Abû'l-Ma'âlî al-Guwaynî, al-Ğıyâşî: ğıyât al-umam fî-İtiyâşî al-zulam", *Bulletin critique des annales islamologiques*, sy. 3, Caire 1986, s. 46-47; Ahmed Kâzîmî Mûsevî, "Mürûrî İntikâdî ber Kitâb-ı Ğıyâşî'l-ümem fî'İtiyâşî'z-zulem", *Tahkîkât-ı İslâmî*, V/1-2, Tahran 1369/1990, s. 135-145; Yusuf Şevki Yavuz, "el-Akîdetü'n-nizâmiyye", *DLA*, II, 258.

ŞÜKRÜ ÖZEN

GIYBET

(الغيبة)

Bir kimsenin aleyhindeki incitici, küçültücü söz ve davranışları ifade eden ahlâk terimî.

Sözlükte "uzaklaşmak, gözden kaybolmak, gizli kalmak" gibi anlamlara gelen *gayb* kökünden isim olup aslında hem iyi hem de kötü sözlerle anmayı ifade etmekle birlikte terim olarak genellikle "kötü sözlerle anma" mânasında kullanımı yaygınlık kazanmıştır (*Lisânü'l-‘Arab*, "ğyb" md.; *Tâcü'l-‘arûs*, "ğyb" md.). Kur'ân-ı Kerîm'de bir âyetle çekimli fiil olarak geçmektedir (el-Hucurât 49/12). Burada, bir kimseyi sırf zanna dayana-

rak yargılama ve gizli kusurlarını araştırma (tecessüs) yanında giybet de yasaklanmış, giybetin ölmüş bir din kardeşinin etini yemeye benzetilmesiyle de bu davranışın iğrençliği vurgulanmak istenmiştir. Bu benzetmeden, ölü etinin yenilmesi gibi giybet etmenin de haram olduğu hükmü çıkarılmıştır.

Başta hadisler olmak üzere İslâmî kaynaklarda, insan haklarının en önemlilerinden olan ve çoğunlukla "ırz" kavramıyla ifade edilen kişiliğin dokunulmazlığı ilkesine büyük değer verilmiştir. Buna göre bir kimsenin giyabında gerek onun şahsiyla ilgili maddî, bedenî, dünyevî veya mânevî, ruhî, ahlâkî ve dinî kusurlarından söz edilmesi gerekse çocukları, ebeveyni ve diğer yakınlarının kusurlarının anlatılması giybet sayılmıştır. Ayrıca giybetin sözle olduğu gibi yazı, ima, işaretle ve taklit gibi davranışlarla olabileceği de belirtilmiştir (Gazzâlî, III, 143-145; Nevevî, *el-Ezkâr*, s. 534-535). Bu tür söz ve hareketlerin gerçeği ifade etmesi onun giybet olma niteliğini değiştirmez. Nitekim Hz. Peygamber bu konuya dair hadisinde bir kişiyi kendisinde bulunan kusurlarla anmanın giybet olduğunu, kendisinde bulunmayan bir kusuru ona isnat ederek aleyhinde konuşmanın ise iftira (bühtan) sayılması gerektiğini bildirmiştir (Müslim, "Bir", 70; Tirmizî, "Bir", 23). İbn Teymiyye günahkârlar, hatta kâfirler hakkında bile yalan bilgi vermenin, yalan haber yaymanın haram olduğunu belirtir (*Mecmû‘a-tü'r-resâ‘il*, V, 272).

İslâm âlimleri âyet ve hadislerdeki beyanlara dayanarak, ayrıca insan onurunu zedeleyen, toplumda dargınlık ve düşmanlıklara yol açan bir davranış olmasını dikkate alarak giybetin haram olduğunda ittifak etmişlerdir. Bununla birlikte giybetin büyük günahlardan sayılıp sayılmayacağı tartışmalıdır (Aynî, XVIII, 168-169). Kurtubî, günahların kebâirden sayılmasını gerektiren unsurların giybetinde de bulunduğunu, naslarda şiddetli tenkit ve yasaklama ifadelerinin de yer aldığını belirterek giybetin kebâirden kabul edilmesi gerektiğini ileri sürer (*el-Câmi‘*, XVI, 337). Ancak bir söz veya hareketin giybet sayılıp sayılmaması konuşanın niyetiyle yakından ilgilidir. Nevevî'nin verdiği örneğe göre, bir müellifin herhangi bir meselede başkasının yanlış görüşüne sırf onu küçük düşürmek amacıyla yer vermesi giybet sayılırsa da aynı görüşü bir yanlış düzeltmek maksadıyla veya iyi niyete dayalı